

Практичне заняття. Модерне (індустріальне) та постмодерне (постіндустріальне, інформаційне) суспільства: тяглість та зміни

1. Концепція індустріального суспільства. Родоначальником концепції «індустріального суспільства» вважають американського економіста **Пітера Друкера**, який у 1940-х рр. опублікував кілька праць, присвячених цій проблемі: «Майбутнє індустріальної людини» (1942 р.), «Ідея корпорації» (1946 р.), «Великий бізнес» (1947 р.), «Нове суспільство. Анатомія індустріального ладу» (1949 р.).

Становлення індустріальної системи він відносить до ХХ ст. Її основу створюють великі підприємства й корпорації, що здійснюють масове виробництво. Індустріальна система знаменує перехід до індустріального суспільства. Центральним інститутом індустріального суспільства є велике спеціалізоване підприємство. П. Друкер визначає два різновиди індустріального суспільства: капіталістичне й соціалістичне. Капіталістичне індустріальне суспільство П. Друкер називав вільним, а соціалістичне — рабським.

У 1960-х рр. теорію індустріального суспільства розвинули американський соціолог і економіст Волт Ростоу, французькі соціологи Жак Еллюль і Раймон Арон. Підсумовуюча праця цієї концепції була створена американським економістом **Джоном Гелбрейтом** («Нове індустріальне суспільство», 1967 р.).

У «Новому індустріальному суспільстві» Дж. Гелбрейт намагається комплексно розглянути всю економічну систему капіталізму, яку зв'язує з технічним прогресом. Технічний прогрес у нього є сутністю, що саморозвивається, породжує сама себе. Технічний прогрес та організація визначають економічну форму суспільства.

Дж. Гелбрейт виділяє дві форми капіталістичної економіки з погляду рівня техніки, масштабів виробництва й форми організації підприємств — великі корпорації та дрібне виробництво. Дрібне виробництво не відіграє значної ролі в сучасній економіці. Її основу становлять великі корпорації, породжені передовою технікою, які формують індустріальну систему. Щоправда, сам Дж. Гелбрейт вважає неприпустимим ототожнення великої корпорації з монополією.

Індустріальна система, за Дж. Гелбрейтом, у свою чергу, визначається високорозвиненою технікою, що зумовлює всі інші її ознаки: панування корпорацій у вирішальних сферах економіки; необхідність великих капіталовкладень; ускладнення

умов і зростання витрат часу на виконання завдань, що постають перед виробництвом у зв'язку зі збільшенням ролі наукових досліджень і необхідності належних лабораторних випробувань; підвищення вимог до кваліфікації робітництва й керівництва корпораціями; і, нарешті, потреба в ліквідації ризику для великих корпорацій, яка потребує планування.

В індустріальному суспільстві зростає і роль держави, яка мусить узяти на себе частину витрат для забезпечення технічного прогресу й зменшення ризику підприємств від його запровадження. Тобто саме техніка визначає всю економічну структуру суспільства.

Дж. Гелбрейт виокремлює два рівні розвитку корпорацій: підприємницьку і зрілу. У підприємницькій корпорації (1920—1930-ті рр.) господарем і керівником був окремий капіталіст, власник капіталу. Його основною метою була максимізація прибутку. Контроль над корпорацією зумовлювався капіталом особи, що здійснювала підприємницьку діяльність, а не її компетентністю. Така корпорація не потребувала планування і державного втручання.

На зміну підприємницькій корпорації приходить зріла корпорація. Цей перехід зумовлений технічним прогресом, його вимогами. Зріла корпорація — це колективна організація, тому приватна власність замінюється суспільною капіталістичною власністю. На чолі зрілої корпорації стоїть не окремий підприємець, а техноструктура, до якої переходить влада.

Дж. Гелбрейт визначає техноструктуру як «союз знань і кваліфікації». Це основний керівний персонал великих корпорацій, який складається з людей, що спеціалізуються на керівництві виробництвом, збутом, фінансами, корпоративним плануванням, тобто тих, хто приймає рішення. Він підкреслює, що це керуючий інтелект — мозок підприємства. Це група людей (не тільки менеджерів), яка «охоплює всіх, хто володіє спеціальними знаннями, талантом або досвідом групового прийняття рішень». Саме цю групу людей Дж. Гелбрейт пропонує назвати техноструктурою.

Перехід у корпораціях влади до техноструктури змінює й мету діяльності корпорацій. Передусім вона відображає не особистий інтерес підприємця, а суспільний, керується не максимізацією прибутку, а суспільною метою. На перший план техноструктура висуває економічне зростання, яке сприяє ефективному функціонуванню корпорації, що відповідає як інтересам суспільства, так і її власним

інтересам. Ефективне функціонування корпорації забезпечує високий рівень дивідендів. Отже, наявне узгодження інтересів суспільства, корпорацій та індивідів.

Важливою рисою індустріальної системи Дж. Гелбрейт називає планування, яке теж породжується розвитком науки і техніки. Велика корпорація з її складною технікою, значними капіталовкладеннями не може ефективно функціонувати за умов ринкової стихії. Ринок перестав бути надійним регулятором виробництва. Його заступає планування корпоративної діяльності.

В індустріальному суспільстві формується, як зазначає Дж. Гелбрейт, нібито зникає конфлікт між багатими й бідними. Замість нього з'являється новий конфлікт, породжений НТР, — між «класом освічених» і «класом неосвічених та малоосвічених». Вирішальною силою індустріального суспільства стає «клас освічених», складовою частиною якого є технотехніка. Ця теорія Дж. Гелбрейта, на його власне визнання, мала на меті спростувати марксистське вчення про протилежність інтересів праці та капіталу.

Велику роль в індустріальному суспільстві Дж. Гелбрейт надає державі. Технічний прогрес у нього автоматично зумовлює необхідність втручання держави в економічне життя. Він визнає необхідність планування на державному рівні, регулювання державного попиту, перерозподілу національного доходу через систему податків, сприяння розвитку НТР, освіти, національної оборони. При цьому він підкреслює незалежність корпорацій, їхню самостійність, «автономію» щодо держави. Державу й корпорації Дж. Гелбрейт розглядає як дві незалежні сили, які плідно співпрацюють одна з одною.

2. Концепція постіндустріального суспільства. Термін «постіндустріалізм» було запроваджено в науковий обіг англійським соціологом А. Пенті ще на початку ХХ ст. Науковець дав і його перше визначення: «стан суспільства, яке постане після розвалу індустріалізму». Він пропонував використати цей термін для роздумів про майбутнє у зв'язку з тим, «що індустріалізм приречений».

Як сформована концепція постіндустріалізм склався в 1970-х рр. і пов'язаний з ім'ям професора соціології Гарвардського університету **Данієля Белла**. Ще з кінця 1950-х рр. він активно пропагував цю концепцію. А в 1970 р. на VII Міжнародному соціологічному конгресі Д. Белл проголосив свою концепцію постіндустріального

суспільства. У 1973 р. вийшла друком праця Д. Белла «Настання постіндустріального суспільства», у якій він оприлюднив найновіший удосконалений варіант концепції.

Систему постіндустріалізму Д. Белл характеризує п'ятьма ознаками: 1) перехід від виробництва товарів до виробництва послуг; 2) переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків; 3) провідна роль теоретичних знань як основи нововведень в економіці, політиці й соціальній структурі суспільства; 4) орієнтація в майбутньому на методи контролю й оцінювання можливих напрямів розвитку технології; 5) прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології». Ці процеси, на думку американського соціолога, уже набирають реальних життєвих форм, тоді як риси традиційного капіталізму поступово зникають.

Д. Белл писав: «Якщо для індустріального суспільства є характерною боротьба між капіталістом і робітником на підприємстві, то в постіндустріальному суспільстві конфлікт проявляється в зіткненні між фахівцем і простолюдином в організаціях і в суспільстві».